

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ ОСВІТИ»
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

СЛЮСАРЕНКО Олена Миколаївна

УДК 378.014.61-021.479

**РОЗВИТОК НАЙВИЩОГО УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ**

13.00.06 – теорія і методика управління освітою

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
ЛУГОВИЙ Володимир Іларіонович,
Національна академія педагогічних наук України,
перший віце-президент.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
ГАЛУС Олександр Мар'янович,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
проректор з наукової роботи;

доктор педагогічних наук, професор
БОРОВА Тетяна Анатоліївна,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця, завідувач кафедри педагогіки
та іноземної філології;

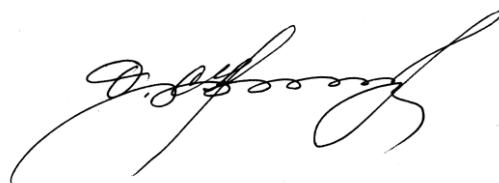
доктор педагогічних наук
БОДНАР Оксана Степанівна,
Тернопільський обласний комунальний інститут
післядипломної педагогічної освіти, завідувач
кафедри методики викладання навчальних предметів
та освітнього менеджменту.

Захист відбудеться «26» листопада 2015 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.455.03 у Державному вищому навчальному закладі «Університет менеджменту освіти» НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Артема, 52-А, перший поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України (04053, м. Київ, вул. Артема, 52-А).

Автореферат розісланий «26» жовтня 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. С. Снісаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У ХХІ ст. суспільний розвиток набув акцентованих ознак дослідницько-інноваційного типу. Базована на знаннях змінність стала характерною рисою сучасного світу. Прискорення поступу людства надала глобалізація. Об'єднуючи й помножуючи людські сили, глобалізація водночас стимулює тенденції інтеграції і диференціації, співпраці й конкуренції суб'єктів різної модальності. Перспективи успіху в цих процесах вирішальною мірою залежать від компетентності, кваліфікації людського капіталу, його дослідницько-інноваційних характеристик.

Як відповідь на нові цивілізаційні запити, понад тисячу років тому почали виникати інституційні рушії прогресу, що отримали назву «університети». Створюючи, акумулюючи, поширюючи, використовуючи знання, проекти, цінності, інші фундаментальні інформаційні продукти й чинники людської діяльності, університети та еквівалентні заклади постали невід'ємною частиною сучасного буття. Рухаючи й рухаючись, ці закономірні утворення самі набули прискореного розвитку. Їх кількість від одиниць у Х ст. зросла до 25 тис. у 2015 р., а ще більшою мірою підвищилася їхня потужність і продуктивність. У планетарному масштабі кількість студентів порівняно з іншими категоріями учнів зростає найшвидше і у 2010 р. досягла 178 млн (з 1970 р. збільшилася в 6 разів). При цьому у вищій освіті випереджально розвивається підготовка на найвищих, дослідницьких рівнях. Серед сукупності університетських інституцій ключову роль відіграють так звані елітні заклади, або заклади світового класу, що становлять 2–3 %, проте акумулюють великий університетський потенціал – високу спроможність навчати, досліджувати і розробляти, прискорювати суспільний поступ. У свою чергу, з-поміж останніх лідерські позиції обіймають суперелітні університети, справжні лідери цивілізаційного розвитку, частка яких ще менша – 0,2–0,3 %.

Відтак, закономірно виникає теоретичний і практичний інтерес до становлення, функціонування і прогресу університетів, що здатні забезпечувати найвищі рівні вищої освіти та здійснювати це на топ-рівні досконалості в глобалізованому світі. Інтерес стимулюється потребою в проектуванні й створенні університетів світового класу, управлінні формуванням, функціонуванням, посиленням відповідного університетського потенціалу. Це важливо для України, в якій відбувається реформа вищої освіти, покликана приєднанням країни у 2005 р. до Болонського процесу (1999 р.) щодо створення привабливого і конкурентоспроможного Європейського простору вищої освіти, а також участю в інших євроінтеграційних заходах. Серед них – реалізація Європейського простору визнання ступенів і кваліфікацій вищої освіти відповідно до Лісабонської конвенції (1997 р.), Європейського дослідницького простору згідно з Лісабонською стратегією (2000 р.), втілення Стратегії розумного, стійкого та інклюзивного розвитку Євросоюзу «Європа–2020» (2010 р.). Нові завдання дослідницько-інноваційного характеру постали у зв'язку з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Угодою між Україною та ЄС про участь у Рамковій

програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020».

Початок ХХІ ст. ознаменований появою міжнародних університетських рейтингів. Рейтингове ранжування – спроба віднайти об'єктивні критерії вимірювання й порівнювання університетського потенціалу та ідентифікації на цій основі провідних закладів світового класу для рівняння на них.

Водночас активізація дослідницької уваги до університетської освіти, її глобального, регіонального, локального та інституційного потенціалу, накопичення інформації про передові університети поставили більше нових запитань, ніж дали відповіді на існуючі. Серед нерозв'язаних проблем – як ефективність рейтингових систем, так і формули, моделі, стратегії, регулятори елітних і суперелітних університетів. З'ясувалося, що університети світового класу і навіть зовсім невелика частина найпередовіших з них значно (в десятки й сотні разів) відрізняються за окремими вимірюваними характеристиками. Однак, будучи спорідненими за призначенням, університети взагалі та особливо заклади-лідери, повинні мати загальні сутнісні риси, характерні закономірності й тенденції становлення, функціонування, розвитку, типологічні організаційні параметри й управлінські механізми.

Отже, актуальність і значущість відповідної дослідницької уваги зумовлена існуванням низки *суперечностей*: *по-перше*, між прискоренням суспільного прогресу на дослідницько-інноваційній основі та недостатнім теоретичним осмисленням місця й ролі в цьому університетів, *по-друге*, між загостренням глобальної конкуренції країн і браком в Україні найвищого університетського потенціалу як чинника конкурентоспроможності; *по-третє*, між стрімким поширенням університетів у світі та слабким розумінням їхнього потенціалу, нерозробленістю управлінських механізмів його посилення.

Стан наукової розробки проблеми. Зі швидким розвитком університетської освіти зростало дослідження університетського феномену філософами, істориками, соціологами, політологами, культурологами, економістами, освітологами й іншими фахівцями. Найновіший докладний аналітичний огляд історичної трансформації розуміння феномену університету здійснено, наприклад, у працях В. Курбатова.

У сучасних умовах глобалізації з'явилася, зокрема за підтримки Світового банку, потужна група дослідників, які різноаспектно вивчали університети світового класу. З-поміж іноземних фахівців – Ф. Альтбах, А. Белов, Е. ДеКорте, Д. Дуглас, О. Золотов, М. Квієк, Я. Кузьмінов, С. Майкл, С. Маргінсон, А. Меттінгер, Е. Морен, Г. Розовскі, Дж. Салмі, Д. Семенов, У. Тайхлер, А. Торкунов, І. Фрумін, Е. Хезелкорн й інші. Їхні дослідження спрямовані на розв'язання проблеми досягнення найвищої досконалості в університетській освіті.

З вітчизняних дослідників заслуговують на увагу фундаментальні й прикладні здобутки насамперед В. Андрущенко, В. Бахрушина, О. Гомілко, Л. Губерського, Н. Дем'яненко, М. Згуровського, С. Калашнікової, С. Квіта, Н. Клокар, В. Кременя, В. Лугового, С. Ніколаєнка, В. Огнев'юка, В. Олійника, С. Подолянчука, З. Самчука, В. Сацика, М. Степка, Ж. Таланової й інших.

Значущими для осмислення університетської феноменології, теоретико-методологічних і прикладних аспектів управління закладами вищої освіти є наукові праці О. Боднар, Т. Борової, Н. Волянук, О. Галуса, Г. Дмитренка, Г. Єльнікової, М. Коляди, В. Курила, В. Маслова, Н. Протасової, З. Рябової, Л. Сергєєвої, О. Снісаренко, Т. Сорочан, Т. Фінікова, Є. Чернишової, А. Чміля, О. Шарова, С. Шевченка, В. Яковця.

Незважаючи на істотний прогрес у дослідженні університетської освіти, зокрема світового рівня, отримані результати не дають вірогідної вичерпної відповіді на низку ключових питань. Серед таких питань – критерії статусу та поняттєво-термінологічний опис університетів, їхнього потенціалу, з найвищим включно, зв'язок цивілізаційних викликів і університетських відповідей у глобальному контексті, закономірності, тенденції, специфіка, управлінські механізми розвитку найвищого університетського потенціалу, якісні та кількісні інституційні характеристики його носіїв тощо.

Відтак, існуючі фахові напрацювання слугують відправною платформою у розв'язанні глобальної проблеми розвитку найвищого університетського потенціалу. Цьому сприяє поява й доступність в онлайн-режимі потужних центрів статистичних даних, зокрема даних рейтингів «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес» і «Вебометрикс», міжнародних організацій – таких, як ООН, ЮНЕСКО, ОЕСР, ЄС, Світовий банк, а також провідних країн та університетів.

Відповідне дослідження актуальне для України, оскільки її вища освіта є кількісно надмірною, якісно недостатньою, фінансово витратною, структурно недосконалою; як наслідок – глобально неконкурентоспроможною. За картою розподілу університетів світового класу за рейтингом «Шанхайський» країна залишається «білою прямою» на планеті та лише останнім часом з прийняттям Закону України «Про вищу освіту» отримала орієнтири переформатування, виправлення деформацій, подальшого розвитку вищої школи.

Все це зумовило вибір теми дисертації **«Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: аналіз світового досвіду»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження за темою «Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: аналіз світового досвіду» здійснено в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук (НАПН) України. Тема затверджена (протокол № 1/11 від 23 січня 2012 р.) Вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України і узгоджена (протокол № 6 від 19 червня 2012 р.) Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні. Робота виконана в межах статутних завдань зазначеного Інституту стосовно досліджень, спрямованих на розв'язання актуальних проблем розвитку вищої освіти, тематики науково-дослідних робіт установи, зокрема за темами «Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі» (№ 0108U000944), «Концептуально-методологічні основи проектування методів і засобів діагностики освітніх результатів у вищих навчальних закладах» (№ 1119U000214) і «Автономія та врядування у вищій освіті» (№ 0113U003102).

Мета і завдання дослідження. *Мета* – на основі аналізу світового досвіду з’ясувати сутність, закономірності, тенденції, особливості розвитку, управлінські механізми формування найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації, обґрунтувати концептуальні організаційно-управлінські засади створення такого потенціалу в Україні.

Для досягнення поставленої мети виконувалися такі *завдання*:

- проаналізувати джерела теоретичної та емпіричної інформації щодо теми і мети дослідження, стану й світового досвіду розвитку найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації, виявити проблемні зони в осмисленні його (потенціалу) сутності, становлення, управління в глобальному, регіональному, локальному, інституційному масштабах;

- обґрунтувати адекватну методологію дослідження найвищого університетського потенціалу, його інституційних носіїв, уточнити й доповнити дослідницький поняттєво-термінологічний апарат;

- здійснити порівняльний аналіз провідних міжнародних університетських рейтингів, визначити серед них найбільш придатні для оцінювання найвищого університетського потенціалу, насамперед з огляду на їхні об’єктивні й суб’єктивні, ключові тестові характеристики;

- з’ясувати закономірності, тенденції, особливості часового (вікового), просторового (глобального, регіонального, локального) й організаційного (інституційного) становлення найвищого університетського потенціалу;

- визначити ключові інституційні параметри, основні моделі створення та організації, головні стратегії та управлінські механізми розвитку закладів вищої освіти світового класу як носіїв найвищого університетського потенціалу;

- ідентифікувати провідні країни та інститути, що є лідерами розвитку найвищого університетського потенціалу, зокрема дослідити специфіку організації і управління вищої освіти США;

- уточнити з огляду на глобальний контекст особливості становлення, державної політики й управління, реформування масової та елітної вищої освіти в Україні в 1960–2015 рр.;

- обґрунтувати концептуальні організаційно-управлінські засади формування найвищого університетського потенціалу в Україні.

Об’єкт дослідження – управління вищою освітою.

Предмет дослідження – світовий досвід розвитку найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що носіями найвищого університетського потенціалу є елітні заклади вищої освіти, які, попри різноманітність, сутнісно споріднені й характеризуються певними закономірностями, тенденціями, управлінськими механізмами розвитку, а глибоке розуміння, осмислення світового досвіду становлення таких закладів дає змогу обґрунтувати концептуальні організаційно-управлінські засади формування в Україні найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації і європейської інтеграції та в контексті дослідницько-інноваційного типу прогресу.

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження використана відповідна дослідницька методологія, зокрема:

- системний підхід забезпечив дослідження тривимірного (часового, просторового і організаційного) структурування найвищого університетського потенціалу;

- синергетичний підхід дав змогу з'ясувати синергійні властивості вищої освіти, зокрема університетського потенціалу;

- теоретичні аналіз і синтез уможливили визначення сутнісних якостей найвищого університетського потенціалу, їх систематизацію та класифікацію;

- метод групової симетрії застосовано для виявлення системних характеристик, структурних і елементних співвідношень у групах: 1) університетських рейтингів «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес», «Вебометрикс»; 2) моделей створення топ-закладів (модернізації, заснування, об'єднання, роз'єднання); 3) інституційних місій, девізів, візій і цінностей;

- описова статистика дала змогу системно репрезентувати статистичні дані, що характеризують розвиток найвищого університетського потенціалу, з метою унаочнення та фіксування закономірностей, тенденцій, особливостей цього потенціалу;

- кореляційна статистика використана для вірогідного кількісного представлення сили та спрямування зв'язку величин (параметрів), що визначають найвищий університетський потенціал і його інституційних носіїв;

- частотний контент-аналіз виявився ефективним для ідентифікації ключових слів, що виражають зміст таких управлінських механізмів розвитку найвищого університетського потенціалу, як місії, девізи, візії, цінності;

- математичний аналіз дав змогу обчислити значення й кількісні співвідношення величин, що описують найвищий університетський потенціал і відповідні організаційно-управлінські механізми;

- емпіричні спостереження та порівняльний аналіз застосовано для пошуку характерних прикладів розвитку найвищого університетського потенціалу з метою формулювання, підтвердження або спростування теоретичних узагальнень і висновків, ідей і гіпотез.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

уперше:

- обґрунтовано поняття «університетський потенціал», який структурно є системним поєднанням освітнього, дослідницького, інноваційного, комунікаційного потенціалів, а функціонально – здатністю, спроможністю, внутрішнім ресурсом здійснення місії університету, а також існування тісного взаємозв'язку університетського потенціалу, особливо його найвищого рівня, з дослідницько-інноваційним типом суспільного прогресу;

- здійснено ранжування провідних університетських рейтингів за здатністю адекватно оцінювати найвищий університетський потенціал з огляду на їхню валідність, об'єктивність, надійність, точність, стабільність і визнання в порядку: «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес», «Вебометрикс»;

– з'ясовано особливість системної стійкої тривимірної (часової, просторової, організаційної) структуризації глобального найвищого університетського потенціалу, що когерентно пов'язана з темпоральною, територіальною та організаційною специфікою дослідницько-інноваційного прогресу і важлива для якісної і кількісної характеристики розвитку потенціалу та визначення відповідних управлінських механізмів;

– встановлено рангово-вікову закономірність для університетів світового класу, яка полягає в тому, що найвищі рейтингові місця як у світі в цілому, так і на окремих континентах посідають досвідчені заклади віком, як правило, понад 100 років, а також, що відповідна рангово-вікова залежність має найбільш сильний прояв для інституцій у віковому інтервалі від 50 до 500 років;

– розкрито рангово-просторову закономірність розвитку найвищого університетського потенціалу, яка виражається в його концентрації в регіонах і країнах, де традиційно або тепер забезпечується дослідницько-інноваційний тип суспільного прогресу;

– виявлено рангово-організаційну закономірність розвитку найвищого університетського потенціалу, яка полягає у збільшенні рангового відриву університетів екстра класу та їх груп, що реалізують організаційні параметри, котрі позитивно корелюють з рейтинговою позицією інституції;

– з'ясовані особливості зростання рангової крутизни найвищого університетського потенціалу та його стійкої групової стратифікації, що посилюється, для закладів екстра класу за лідерства Гарвардського університету, а також для провідних країн на чолі зі США;

– з'ясована особливість визнання закладами екстра класу «різноманіття» головною цінністю та її практичної реалізації в істотній інституційній багатоманітності, яка за значенням організаційних параметрів досягає десятикратних і стократних відмінностей і є ключовим фактором розвитку;

– обґрунтовано посилення тенденції профілізації елітних закладів, що виникла у XVIII ст. (серед інституцій віком понад 500 років профільних немає, натомість віком до 50 років – 21–33 %);

– встановлено існування тенденції виокремлення національного університету-лідера в країнах з передовим університетським потенціалом та доведено кореляцію рейтингових досягнень такого закладу із кількістю закладів світового класу в країні, відтак індикацію (презентацію) закладом-лідером рівня цього потенціалу національної модальності;

– доведено існування пар ефективних моделей організації (параметричної збалансованості та спеціалізованої зосередженості) і стратегій розвитку (універсалізації та профілізації) високорейтингових закладів;

удосконалено:

– поняттєво-термінологічний опис університетів шляхом уточнення критеріїв віднесення до них закладів вищої освіти (зокрема щодо надання академічних ступенів магістерського і вищих рівнів), введення доповняльного терміну «університети екстра класу» для позначення провідної частини

університетів світового класу, а також терміну «суперелітні університети» як доповняльного до категорії «елітні університети»;

– систему моделей створення (модернізація, заснування, об'єднання) закладів світового класу її доповненням моделлю роз'єднання інституцій;

– розуміння сутностей місій і девізів, візій і цінностей та їхньої ролі як управлінських механізмів у саморефлексії, саморегуляції, саморозвитку суперелітних закладів вищої освіти;

набули подальшого розвитку:

– ідентифікація та конкретизація 12 організаційних параметрів (склад і структура студентів, фінансування тощо) як додаткових до шести результатних рейтингових індикаторів і важливих для розвитку закладів екстра класу, прийняття управлінських рішень щодо інституційного вдосконалення;

– системна ідентифікація світового лідерства провідних університетів, найвищого університетського потенціалу, управлінських механізмів розвитку цього потенціалу в США (орієнтація державної політики та управління на підтримку лідерства шляхом спрямування на вищу освіту коштів в обсязі 3 % ВВП, реалізації самоврядно-асоціативної моделі управління, централізації фінансування досліджень і розробок в університетах та постдокторської освіти, інституційне сприяння дослідницько-інноваційній діяльності та здійсненню нобелівських лауреатів, використання громадського ресурсу ендавменту тощо);

– аргументація положення про більшу конкурентоспроможність приватних (як гранично автономних) інституцій та параметрично збалансованих закладів, яким є Гарвардський університет, організаційну взірцевість цього університету;

– аналіз й оцінка становлення (зокрема періодизації), державної політики, управління, реформ щодо вітчизняної вищої школи у 1960–2015 рр. з огляду на розвиток світового контексту;

– концептуальні організаційно-управлінські засади осучаснення українського університетського середовища та формування в ньому осередків (центрів) найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації, включно зі здійсненням інституційної консолідації й ресурсної концентрації мережі закладів, застосуванням моделі модернізації, державною програмно-цільовою підтримкою, забезпеченням повної автономії кількох найкращих університетів з подальшим виокремленням з них національного закладу-лідера та в контексті системної і послідовної реалізації нового Закону України «Про вищу освіту».

Практичне значення одержаних результатів. Проведене дослідження дає змогу розв'язати важливу дослідницьку проблему – на основі аналізу світового досвіду з'ясувати сутність, закономірності, тенденції, особливості розвитку, управлінські механізми формування найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації, обґрунтувати концептуальні організаційно-управлінські засади створення такого потенціалу в Україні. Зокрема, результати дослідження можуть слугувати орієнтиром для розроблення і реалізації національної державної політики та управління, підвищення ефективності законотворчості в освітньо-науковій сфері, реформ і стратегій розвитку вищої освіти в умовах глобалізації та європейської інтеграції.

Результати дисертаційного дослідження використано при формуванні експертних висновків Інституту вищої освіти НАПН України на проект Закону України «Про вищу освіту», в експертній оцінці та пропозиціях цього Інституту стосовно реалізації в Україні Болонського процесу, підготовлених для Кабінету Міністрів України (довідки Інституту вищої освіти НАПН України від 1 липня 2015 р. № 268/1, НАПН України від 17 липня 2015 р. № 2-7/213), в аналітичних матеріалах і пропозиціях НАПН України щодо стану та перспектив розвитку вищої освіти та до Рекомендацій слухань щодо вдосконалення законодавчого і нормативно-правового забезпечення вищої освіти, направлених НАПН України до Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти; пропозиціях до постанов Загальних зборів НАПН України стосовно розвитку у вищій школі дослідницько-інноваційної діяльності та імплементації міжнародного досвіду з формування інноваційних підходів до організації освітнього процесу, змісту освіти та в частині об'єктивного аналізу, чіткої ідентифікації стану і прогресу в контексті цивілізаційного поступу і прискореної модернізації вітчизняної освіти з урахуванням передових здобутків людства (довідка НАПН України від 17 липня 2015 р. № 2-7/213), у діяльності вищих навчальних закладів (довідки Київського університету імені Бориса Грінченка від 2 липня 2015 р. № 193-н, Національної академії державного управління при Президентові України від 8 липня 2015 р. № 1/15-15-559, Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 4 серпня 2015 р. № 056/629).

Особистий внесок здобувача. Подані в дисертації оригінальні наукові результати одержано автором самостійно. У працях, написаних у співавторстві, авторський внесок зазначено або в самих публікаціях, або/та в їх переліку.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та прикладні результати дослідження оприлюднені у доповідях, виступах і повідомленнях на 26 наукових, науково-практичних і науково-методичних комунікаційних заходах, зокрема:

– *міжнародних*: «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2010, 2011); «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Рівне, 2010; Переяслав-Хмельницький, 2011; Черкаси, 2012; Ялта, 2013); «Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку навчальних закладів України» (Буча, 2010–2012; Київ, 2013, 2014); «Ідея університету: сучасний дискурс» (Київ, 2011); «Інтеграція вищої школи України до європейського та світового освітнього простору» (Київ, 2012); «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 2013, 2014); «Людиномірність у науці, освіті та культурі: теоретико-методологічні аспекти» (Мелітополь, 2013); «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України» (Київ, 2014); семінарах Проекту Tempus «Національна система забезпечення якості і взаємної довіри в системі вищої освіти» (Коїмбра, Португалія, 2013) та «Управління людськими ресурсами у вищій освіті в Східній Європі» (Кишинів, Молдова, 2013);

– *методологічному семінарі* НАПН України «Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації» (Київ, 2014);

– звітних наукових конференціях Інституту вищої освіти НАПН України (Київ, 2010–2015).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано впродовж 2009–2015 рр. в одній одноосібній і трьох колективних монографіях, енциклопедичному словнику, 32 наукових публікаціях, з них 26 – у наукових фахових виданнях, у тому числі п'ять наукових публікацій у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних (що видаються у Варшаві, Польща, Тбілісі, Грузія, Києві, Хмельницькому), зокрема англійською мовою.

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління на тему «Діяльність органів державної влади з професійного вдосконалення й кар'єрного розвитку державних службовців (світовий досвід і його застосування в Україні)» захищено у 2007 р., її матеріали та результати в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел (471 найменування, з них 229 англійською мовою), п'яти додатків. Повний обсяг дисертації становить 435 сторінок, обсяг основного тексту – 341 сторінка. Робота містить 119 таблиць, 30 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність, значущість і стан розроблення досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і гіпотезу дослідження, охарактеризовано дослідницькі методи, розкрито наукову новизну, практичне значення роботи, наведено інформацію щодо апробації, впровадження, публікації результатів, інших загальних характеристик дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретико-методологічні засади дослідження розвитку університетського потенціалу в умовах глобалізації»* – здійснено огляд фахових публікацій й фактологічних даних щодо опису й розуміння університетського феномену, його історичної трансформації в контексті інтелектуальних проривів людства, виявлено проблемні зони в осмисленні університетів взагалі, світового класу особливо, їх потенціалу, досвіду розвитку (включаючи управлінські механізми) в умовах глобалізації та дослідницько-інноваційного типу прогресу. Розглянуто характеристику вищої освіти в Україні радянської доби і періоду незалежності.

Для цього опрацьована різноманітна джерельна база, що характеризує передові заклади вищої освіти (дані провідних міжнародних рейтингів «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес», «Вебометрикс», сайтів закладів), розвиток вищої школи успішних країн в умовах глобалізації (статистичні й аналітичні матеріали щорічників «Глобальний освітній збірник» ЮНЕСКО, «Погляд на освіту: Індикатори ОЕСР» Організації економічного співробітництва і розвитку, «Доповідь про розвиток людського потенціалу» Програми розвитку ООН, тематичних доповідей і обстежень Світового банку, Європейської асоціації університетів, Асоціації американських університетів, Національної постдокторської асоціації, Національного центру наукової та інженерної статистики, Національного центру

освітньої статистики США тощо), а також вітчизняну вищу освіту (зібрання даних Статистичного щорічника України, статистичних бюлетенів «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України (за навчальними роками)», статистичних збірників «Наукова та інноваційна діяльність в Україні», нормативно-правові документи тощо).

Спеціальну увагу приділено розгляду теоретико-методологічних праць вітчизняних і зарубіжних учених, у яких осмислюється характер цивілізаційного розвитку, роль вищої освіти та науки, університетів у прискоренні суспільного прогресу, а також зворотний вплив глобального контексту на становлення провідних закладів вищої освіти, їхнього потенціалу та відповідні механізми управління.

Обґрунтовано дослідницький інструментарій, адекватний об'єкту, предмету, гіпотезі, меті та завданням дослідження.

У **другому розділі** – *«Сутність та ідентифікація найвищого університетського потенціалу як детермінанти управління його розвитком»* – проаналізовано специфіку сучасних університетів як закладів вищої освіти, котрі присуджують академічні ступені не нижче магістерського і характеризуються певним університетським потенціалом, та провідні міжнародні рейтинги на предмет адекватного оцінювання університетів світового класу як носіїв найвищого університетського потенціалу, що важливо для управління.

З'ясовано, що сутність нинішнього університету визначається контекстом дослідницько-інноваційного характеру глобального розвитку. Цей контекст (як виклик) зумовлює посилення дослідницько-інноваційної складової потенціалу закладу, а університетський потенціал (як відповідь), актуалізуючись у результатах діяльності, сприяє прогресу дослідницько-інноваційного типу. Рейтинг університетів, що зорієнтований на виявлення найкращих з них, має враховувати їх глобально детерміновану дослідницько-інноваційну основу.

З огляду на фактичну відмінність університетів за класом у межах рейтингових переліків і потребою термінологічно окреслити найбільш передові заклади запропоновано запровадити терміни «університет екстра класу» або «суперелітний університет». Ці терміни доповняльні відповідно до термінів «університет світового класу» та «елітний університет». Останні позначають заклади, котрі входять до міжнародного рейтингу.

На підставі аналізу фахової літератури з'ясовано, що для характеристики чинників людського прогресу дослідницько-інноваційного типу існуючих понять широкого вжитку «економічний потенціал», «людський потенціал», «освітній потенціал», «науковий потенціал», «інноваційний потенціал», «лідерський потенціал», «стратегічний потенціал» тощо недостатньо. З урахуванням комплексної ролі університетів у цивілізаційному розвитку обґрунтовано доцільність введення поняття «університетський потенціал», який структурно є системним поєднанням освітнього, дослідницького, інноваційного, комунікаційного потенціалів розвитку, а функціонально – іманентною здатністю, спроможністю, внутрішнім ресурсом здійснення місії (призначення) університетів. Найвищий університетський потенціал виражає максимальні рівні його розвитку й глобальної конкурентоспроможності. Запропоновано вважати носіями такого

потенціалу 2–3 % найкращих закладів вищої освіти з їх сукупності (25 тис.), що опрацьовуються університетськими рейтингами «Шанхайський» і «Таймс».

Порівняння провідних університетських рейтингів за придатністю вимірювати найвищий університетський потенціал дає змогу проранжувати їх у такій послідовності: «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес» і «Вебометрикс». За критеріями домінування об'єктивної чи суб'єктивної та результатної чи репутаційної складових ці рейтинги охарактеризовано, як показано в *табл. 1* та на *рис. 1*.

Таблиця 1

Характеристика рейтингів «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес» і «Вебометрикс» за співвідношенням об'єктивних і суб'єктивних, результатних і репутаційних ознак

№	Рейтинг	Критерій характеристики (за домінантою)	
		Об'єктивний/суб'єктивний	Результатний/репутаційний
1	2	3	4
1	«Шанхайський»	Об'єктивний	Результатний
2	«Таймс»	Об'єктивно-суб'єктивний	Результатно-репутаційний
3	«К'ю Ес»	Суб'єктивно-об'єктивний	Репутаційно-результатний
4	«Вебометрикс»	Суб'єктивний	Репутаційно-рекламний

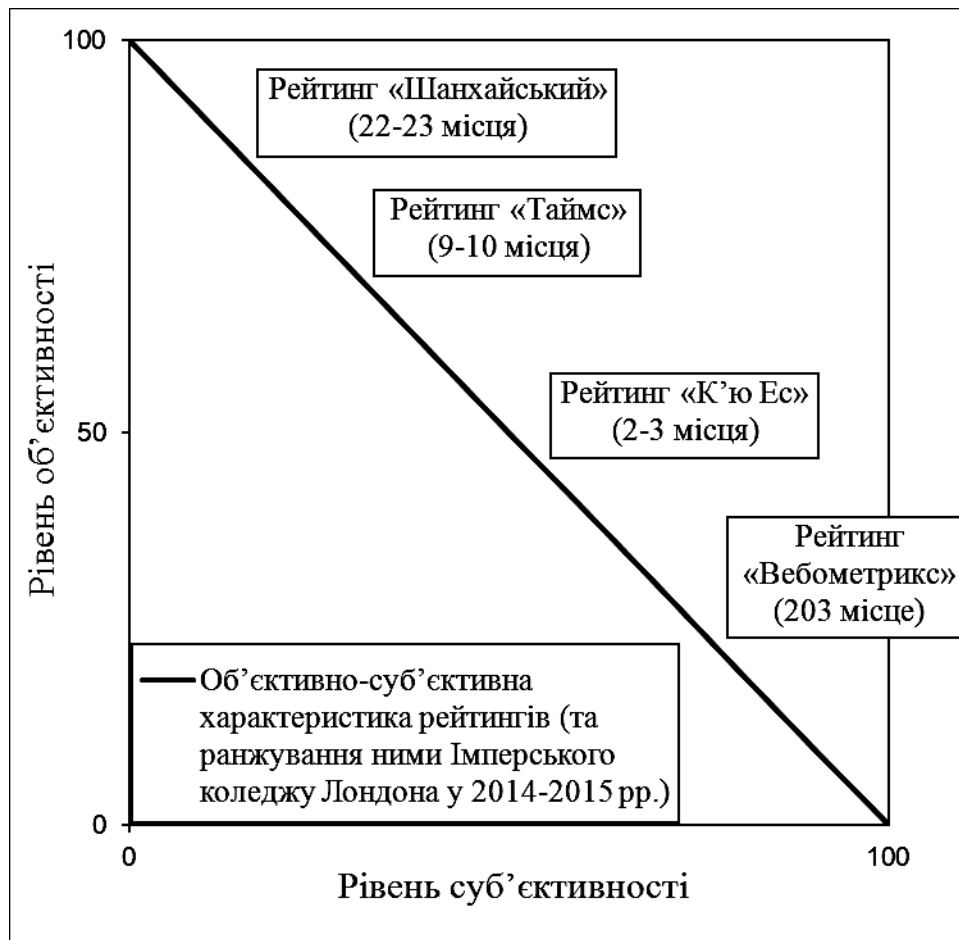

Рис. 1. Позиціонування рейтингів «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес», «Вебометрикс» у системі координат «об'єктивний – суб'єктивний» і розбіжності ранжування ними, для прикладу, Імперського коледжу Лондона у 2014–2015 рр.

У третьому розділі – «Часовий і просторовий виміри розвитку найвищого університетського потенціалу» – проаналізовано темпоральний і територіальний розподіл 493 закладів рейтингу «Шанхайський» і 395 – рейтингу «Таймс» 2011 р.

З'ясовано, що найвищі рейтингові місця, як у світі в цілому, так і на окремих континентах, посідають заклади вищої освіти, яким, як правило, понад 100 років (табл. 2). Найбільш виразно рангово-вікова закономірність проявляється для інституцій віком в інтервалі 50–500 років.

Таблиця 2

Віковий розподіл університетів за ранговими місцями рейтингів «Шанхайський» і «Таймс» 2011 р.

№	Віковий параметр закладів	Рейтинги і групи закладів						
		«Шанхайський»				«Таймс»		
		(30 перших закладів)	(101 перший заклад)	(400 перших закладів)	(493 заклади, 1–500 місця)	(30 перших закладів)	(100 перших закладів)	(395 закладів, 1–400 місця)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Середній вік за групою, роки	217	217	195	186	216	210	172
2	Найменший вік, роки	92	46	7	7	92	23	13

Доведено, що високорейтингові заклади інтенсивно виникали в XV, XVIII–XX століттях у періоди прискороного суспільного прогресу, пов'язаного з інтелектуальними проривами людства (епохи ренесансу, просвітництва, індустріальної і науково-технічних революцій).

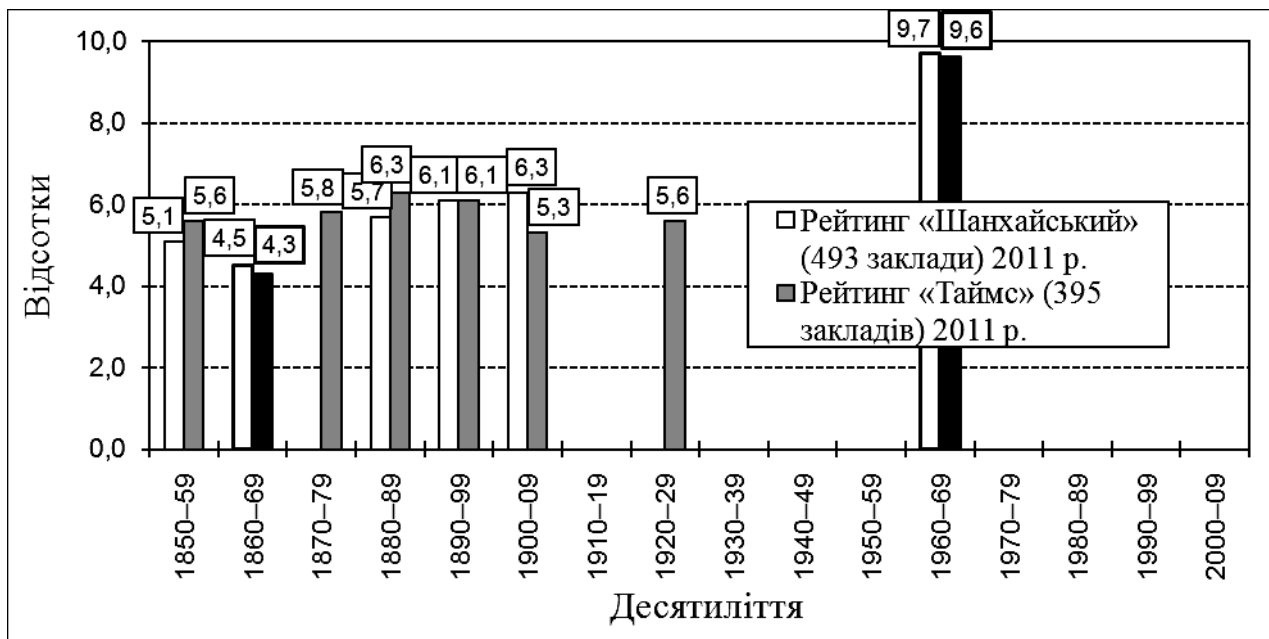

Рис. 2. Десятиліття інтенсивного створення (понад 5 %) топ-закладів та в 1860–69 рр. кожного п'ятого-шостого закладу з групи топ-30 за рейтингами «Шанхайський» і «Таймс» 2011 р.

Як видно з *рис. 2*, кожен десятий заклад світового класу створено в 1960–69 рр. (початок «третьої» науково-технічної революції), а кожен п'ятий-шостий з топ-групи перших 30-ти – у 1860–69 рр. (десятиліття перед початком «другої» науково-технічної революції).

Найстарші університети світового класу функціонують в Європі (пересічно 285 років за рейтингом «Шанхайський» і 233 роки за рейтингом «Таймс»). Другу позицію за віком посідають елітні університети Північної Америки (відповідно 135 і 145 років), третю – Азії (94 і 97 років), далі Океанії (85 років за обома рейтингами). Це відповідає історичному поступу по планеті дослідницько-інноваційного прогресу.

На прикладі групи передових країн з розвиненим університетським потенціалом (у послідовності за рейтингом «Шанхайський» 2011 р., яка враховує рівень і кількість закладів, – США, Сполучене Королівство, Німеччина, Японія, Канада, Австралія, Швейцарія, Франція, Швеція і Нідерланди) підтверджується існування в середовищі вищої освіти світового класу двох конкуруючих і водночас взаємодоповнюючих тенденцій: згідно з першою (домінуючою) найвищі рейтингові місця посідають досвідчені заклади, яким понад 100 років; відповідно до другої (субдомінуючої) істотно конкуренцію топ-закладам зі стажем на нижчих рейтингових місцях складають молоді заклади, яким до 50 років.

Загалом з-поміж країн з найвищим університетським потенціалом 16 мають заклади в групі топ-100 за рейтингом «Шанхайський» (крім 10 вищезазначених країн, це також Данія, Норвегія, Ізраїль, Фінляндія, Бельгія і Росія, їх перелік останні шість років не змінювався). У 42 країнах, нині представлених у рейтингу «Шанхайський», виявлено тенденцію виокремлення національного закладу-лідера та кореляцію рейтингової позиції такого закладу із загальною кількістю елітних закладів у країні. Відтак заклад-лідер може слугувати індикатором розвитку найвищого університетського потенціалу національної модальності.

За континентами найбільше закладів світового класу в Європі та Північній Америці (за рейтингом «Шанхайський» 2011 р. відповідно 41 і 35 %, за рейтингом «Таймс» – 44 і 33 %). Аналіз планетарної дислокації стійких регіональних і країнових зон з підвищеною концентрацією закладів світового класу виявляє рангово-просторову закономірність розвитку найвищого університетського потенціалу, що пов'язано з територіальним поширенням дослідницько-інноваційного типу прогресу (науково-технічних революцій).

Виявлені рангово-вікові та рангово-просторові закономірності формування найвищого університетського потенціалу підтверджуються даними рейтингу «Шанхайський» 2014 і 2015 рр.

У **четвертому розділі** – *«Організаційні та управлінські аспекти розвитку топ-закладів вищої освіти»* – розглянуто найвищий університетський потенціал в організаційному вимірі, відповідні інституційні характеристики та управлінські механізми розвитку.

Виявлено тенденцію профілізації університетів світового класу, що виникла у XVIII ст. і посилюється нині. Високорейтингові заклади віком понад 500 років виключно класичні (загальні), а серед топ-закладів, яким до 50 років, від 21 до 33 %

профільних. Останні не є другорядними – вагомо представлені в усіх рангових групах закладів, включаючи перші тридцять (13 і 17 % за рейтингами «Шанхайський» і «Таймс») і навіть першу трійку інституцій, та в багатьох країнах, насамперед Європи. 3-поміж профільних закладів найбільшу частку складають інституції галузевого спрямування «науки, технології і техніки».

Досвід створення закладів світового класу у XXI ст. засвідчив найбільшу популярність об'єднувальної моделі та дав змогу системно доповнити три моделі утворення топ-закладів, які запропоновані Дж. Салмі, роз'єднувальною моделлю, що, зокрема, реалізована в Австрії, а раніше у Франції, як це показано в *табл. 3*.

Таблиця 3

Систематизація чотирьох моделей створення університетів світового класу за пропозиціями Дж. Салмі¹ та результатами дисертаційного дослідження²

№	Характеристики моделі	Опозиційні пари критеріїв щодо актуального стану об'єкта (існує – не існує) і спрямування творчої дії (інтеграція – дезінтеграція)			
		Актуальний стан об'єкта		Спрямування творчої дії	
		Існує	Не існує	Інтеграція	Дезінтеграція
1	2	3	4	5	6
1	Тип	Модернізація ¹ існуючого закладу	Створення ¹ нового закладу	Об'єднання ¹ існуючих закладів	Роз'єднання ² – відділення цілісного підрозділу (факультету, інституту, школи, центру) закладу
2	Передумови реалізації	Наявність перспективного закладу і ресурсів	Наявність великих ресурсів	Наявність відповідних закладів	Наявність у закладі цілісного підрозділу світового класу
3	Ефективність	Ефективна	Ефективна за умов	Загалом ефективна	Частково ефективна

Дослідження динаміки топ-закладів на 1–30 місцях за рейтингом «Шанхайський» у 2003–2014 рр. виявило стратифікацію інституцій на групи: дві стійкі – з Гарвардського університету на 1-му місці та з десяти закладів на 2–11 місцях, квазістійку – з 15 закладів на 12–26(30) місцях та нестійку – з чотирьох закладів на 27–30 місцях (у 2014 р.). Виявлено субгрупування закладів другої групи протягом 2004–2014 рр. у три стійкі підгрупи (*рис. 3*). Таке структурування підтверджено рейтингом 2015 р.

Збільшення крутизни розподілу балів та інтервалів між стійкими групами (підгрупами) з підвищенням рейтингових місць свідчить про випереджальний розвиток закладів екстра класу університетського олімпу, особливо Гарвардського університету.

З'ясовано, що крім шести, результатних за змістом, основних диференціювальних індикаторів рейтингу «Шанхайський», існують додаткові 12 організаційних параметрів закладу екстра класу, які через міру їхнього зв'язку з рангом і диференціацією позиції дають підстави сформулювати рангово-організаційну залежність. Ця залежність виражається в збільшенні рангового відриву університетів екстра класу та їх груп, що реалізують організаційні параметри, котрі позитивно корелюють з рейтинговою позицією інституції, і

важлива для управлінської діяльності з розвитку університетського потенціалу. Організаційні параметри відображають п'ять основних інституційних характеристик (табл. 4).

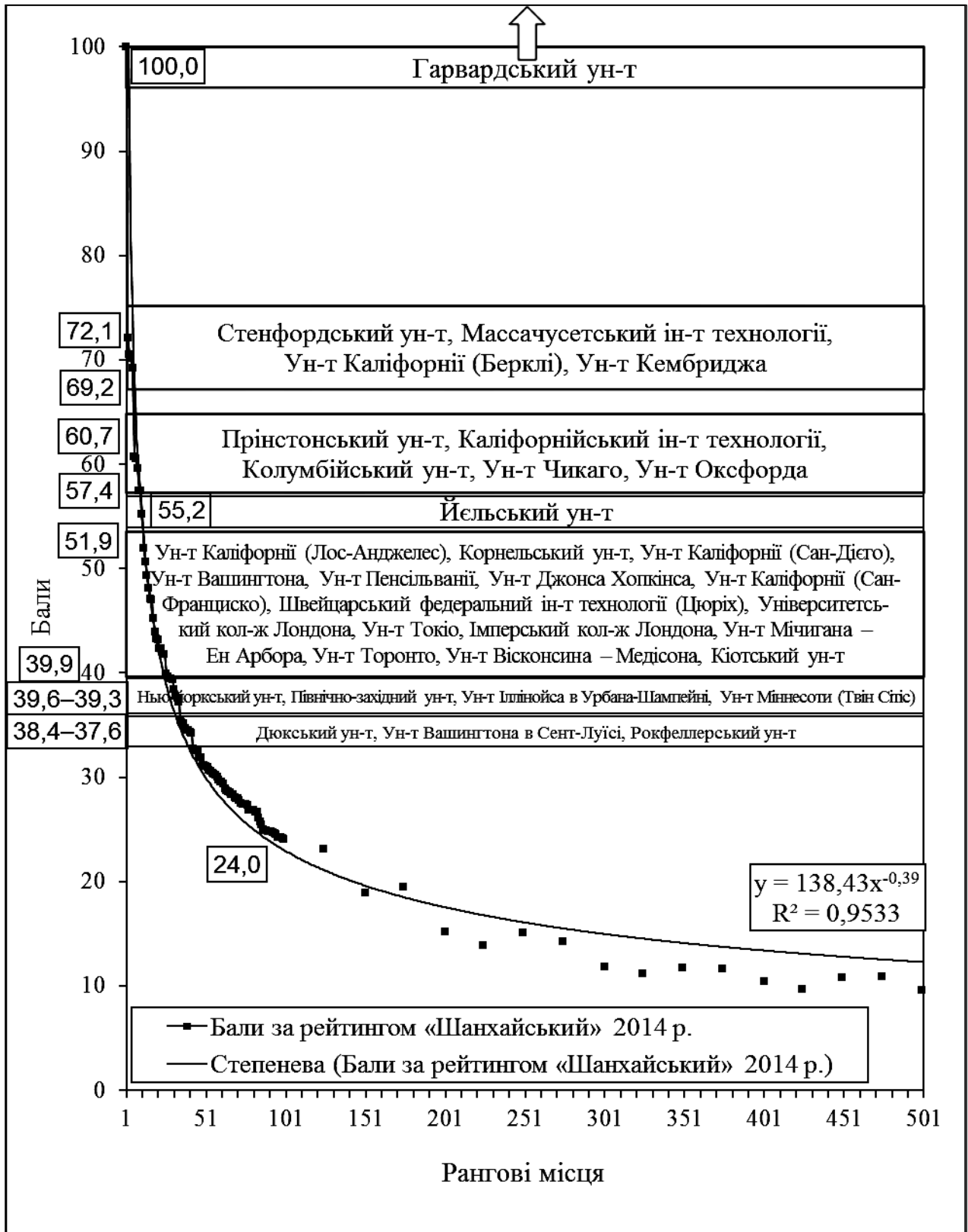

Рис. 3. Розподіл рейтингових балів (за 100-бальною шкалою) та груп-закладів вищої освіти за рейтингом «Шанхайський» у 2014 р. та їх степеневу апроксимацію (лінія)

Перелік організаційних параметрів і характер їх взаємозв'язку з рангами закладів на 1–30 місцях за рейтингом «Шанхайський» 2014 р.

№	Назва організаційного параметру	Кореляція параметру ¹ з рангом закладу
1	2	3
<i>I. Склад і структура студентів</i>		
1	Кількість студентів бакалаврських, магістерських, докторських та еквівалентних освітніх програм	Негативна (антикореляція)
2	Частка міжнародних студентів	Позитивна
3	Частка магістрантів і докторантів	Позитивна ²
4	Конкурс вступників на бакалаврські (магістерські) освітні програми	Позитивна
<i>II. Кількість і частка постдокторантів</i>		
5	Кількість постдокторантів	Позитивна
6	Відношення кількості постдокторантів і студентів	Позитивна
<i>III. Загальне фінансування</i>		
7	Річний бюджет	Відсутня
8	Річний бюджет на одного студента	Позитивна
<i>IV. Фінансування досліджень і розробок</i>		
9	Річний бюджет досліджень і розробок	Відсутня
10	Частка річного бюджету на дослідження і розробки	Відсутня
11	Річний бюджет досліджень і розробок на одного студента	Позитивна
<i>V. Вік закладу</i>		
12	Вік закладу	Позитивна невірогідна для вибірки

Примітки: ¹ – дані значень параметрів стосуються 2012 або 2013 рр.;

² – за дещо меншої (на 1,5 %) вірогідності за стандартну 0,95.

Випереджальний розвиток Гарвардського університету дає підстави вважати значення його організаційних параметрів оптимально-взірцевими. У табл. 5 наведено співвідношення організаційних параметрів цього університету та топ-закладів другої стійкої групи на 2–11 місцях (перелік закладів показано на рис. 3).

Таблиця 5

Організаційні параметри¹ Гарвардського університету (на 1-му місці) і закладів другої стійкої групи (на 2–11 місцях) за рейтингом «Шанхайський» 2014 р.

№	Параметри, їх значення (абсолютні та відносні)				
	Назва	Абсолютні		Відносні, рази	
		Гарвардського університету	Середні другої групи	Максимальні до мінімальних другої групи	Середні другої групи до Гарвардського ун-ту
1	2	3	4	5	6
1	Кількість студентів, тис.	21,3	16,8	16	0,79
2	Частка міжнародних студентів, %	22	22	2,2	1,0
3	Частка магістрантів і докторантів, %	66	50	2,5	0,76
4	Конкурс вступників	17	10	3,3	0,59

Продовження табл. 5

1	2	3	4	5	6
5	Кількість постдокторантів ² , тис.	6,0	1,1	4,1	0,18
6	Відношення кількості постдокторантів ² і студентів, %	28	10	7,6	0,36
7	Річний бюджет, млрд дол. США	4,2	2,6	3,4	0,62
8	Річний бюджет на 1-го студента, тис. дол. США	197	245	14,9	1,2
9	Річний бюджет досліджень і розробок, млрд дол. США	0,80	0,62	3,2	0,78
10	Частка річного бюджету на дослідження і розробки, %	19	25	4,2	1,3
11	Річний бюджет досліджень і розробок на 1-го студента, тис. дол. США	38	52	8,4	1,4
12	Вік закладу (у 2014 р.), роки	378	324	7,5	0,86

Примітки: ¹ – дані стосуються 2012 або 2013 рр.;

² – для постдокторантів використано дані для 9 закладів.

Виявлено такі пари моделей організації та стратегій розвитку закладів екстра класу: 1) моделі параметричної збалансованості та спеціалізованої зосередженості; 2) стратегії універсалізації та профілізації. Загалом більшу конкурентоспроможність демонструють приватні (як гранично автономні) інституції та параметрично збалансовані заклади.

Дослідження місій, девізій, візій і цінностей як управлінських механізмів саморефлексії, саморегулювання і саморозвитку закладів екстра класу (табл. 6) підтверджує синтетичність (наявність освітньої, дослідницької, креативної складових) найвищого університетського потенціалу, а також статус «різноманіття» як головної цінності (що фактично втілюється) цих інституцій.

Таблиця 6

Головні слова місій, девізів, візій і цінностей топ-закладів вищої освіти, що посідають 1–30 місця за рейтингом «Шанхайський»

№	Головні слова місій, девізів, візій, цінностей (кількість слів)			
	Місії (4)	Девізи (2)	Візії (5)	Цінності (4)
1	2	3	4	5
1	освіта	світло	світ	різноманіття
2	дослідження	істина	дослідження	повага
3	знання, створювати		студенти	чесність
4			освіта	досконалість
5			знання	

Примітки: перелік головних слів подано в порядку зменшення їхніх частот використання; курсивом виділено спільні для місій і візій слова.

На рис. 4. узагальнено основні управлінські механізми формування найвищого університетського потенціалу інституційної модальності.

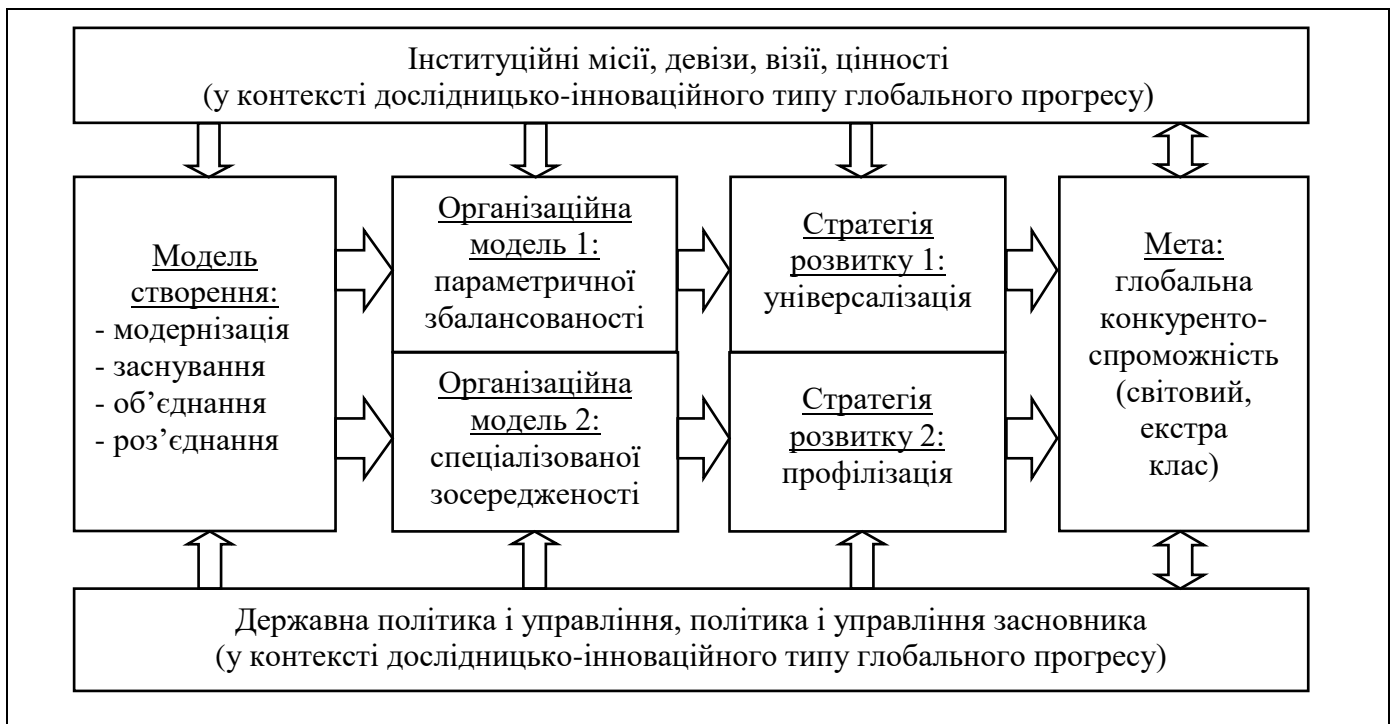

Рис. 4. Взаємодія основних управлінських механізмів формування найвищого університетського потенціалу інституційної модальності

У **п'ятому розділі** – «*Особливості лідерського університетського потенціалу США і випереджального розвитку Гарвардського університету*» – спеціально розглянуто університетський потенціал США в національній та інституційній модальностях з огляду на його базові складові, управлінські механізми, роль держави і суспільної підтримки, ресурсні джерела.

З'ясовано стійке глобальне лідерство цього потенціалу, його самоврядно-асоціативне управління, федеральну фінансову підтримку, передовсім визначальних складових – постдокторської освіти та досліджень і розробок. В обох випадках участь федерального уряду домінує – більше половини всіх витрат; на другому місці видатки (близько п'ятої частини) самих закладів. Важлива роль належить ендавменту, його обсяг для закладів топ-30 за рейтингом «Шанхайський» позитивно корелює з їх рангом. Фінансування вищої освіти є національним пріоритетом. У період з 1929 по 2012 рр. частка валового внутрішнього продукту (ВВП), що спрямовувалася на вищу освіту, послідовно піднімалася спочатку з 0,6 % до 1,1 %, потім у згаданий період 60-х років подвоєна до 2,2 %, далі збільшувалася, особливо з початком ХХІ ст., і у 2009–2012 рр. становила 3,1-3,2 % ВВП. Це один з найкращих показників видатків у світі, що в обсягах у 2012 р. досягли 496 млрд дол. на рік. Одночасно збільшувалася частка ВВП на початкову і середню освіту. Видатки на освіту в цілому останніми роками сягали 7,2–7,6 % ВВП (1,2 трлн дол. у 2012 р.).

Провідним регулятором розвитку вищої освіти США слугує Асоціація американських університетів. Утворена в 1900 р., вона повністю складається із закладів екстра і світового класу (табл. 7) і формує університетську політику. Втручання департаменту освіти країни в університетські справи мінімальне.

Характеристика закладів США
в Асоціації американських університетів (ААУ)*

№	Характеристичний параметр	Заклади		
		Державні	Приватні	Разом
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1	Кількість закладів (% в ААУ)	34	26	60 (97 %)*
2	Кількість і частка (%) з-поміж закладів США на 1–30 місцях за рейтингом «Шанхайський» 2013 р.	8	13	21 (95 %)
3	Кількість і частка (%) з-поміж закладів США на 1–30 місцях за рейтингом «Таймс» 2013-2014 рр.	8	14	22 (100 %)

Примітка. Серед 62 закладів ААУ два канадські: Університети Торонто і Макгілла.

Елітні й особливо суперелітні заклади США є найпотужнішими у світі продуцентами нобелівських лауреатів, які, в свою чергу, становлять ключову складову найвищого університетського потенціалу (табл. 8).

Таблиця 8

Показники участі країн та університетів у здійсненні лауреатів
Нобелівської премії 1901–2012 рр. і 2013–2014 рр.

№	Показник	1901–2012 рр.	2013–2014 рр.	Загалом у 1901–2014 рр.
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>
1	Кількість нобелівських лауреатів, осіб	835	25	860
2	Кількість подій із здійснення лауреатів*	2526	77	2603
3	Кількість закладів, причетних до здійснення лауреатів	326	52 (13 нових)	339
4	Кількість країн із закладами, причетними до здійснення лауреатів	51	10 (нових немає)	51
5	Перша країна за продукуванням лауреатів: – частка закладів – частка подій	США: 40,8 % 50,6 %	США: 48,1 % 49,4 %	США: 40,4 % 50,6 %

Примітка. * – подія із здійснення лауреата – його підготовка, стажування чи робота в закладі.

Інституційним уособленням абсолютно найвищого університетського потенціалу США (і світу) є Гарвардський університет, найстаріший елітний заклад країни (заснований у 1636 р.). Заклад незмінно посідає перше місце за рейтингом «Шанхайський», збільшив відрив від найближчого Стенфордського університету, відзначається організаційними параметрами, що відображують його найвищу потужність порівняно із закладами екстра класу другої підгрупи.

У шостому розділі – «Світовий контекст і концептуальні організаційно-управлінські засади формування найвищого університетського потенціалу в Україні» – проаналізовано характер розвитку української вищої школи в період від 1960 р. (початку десятиліття інтенсивного створення топ-закладів у світі) до 2015 р. та з урахуванням світового досвіду обґрунтовано концептуальні організаційно-управлінські засади формування найвищого університетського потенціалу в Україні в умовах глобалізації.

Узагальнено, що 1960–1969 рр. становлення вітчизняної вищої освіти можна охарактеризувати як етап адміністративно-інтенсивного розвитку, а 1970–1990 рр. – її структурної стабілізації. У цей період вища школа не набула ознак масової, мала скоріше елітний характер, оскільки лише четверта-п'ята частина тих, хто здобували повну загальну середню освіту, мали змогу продовжити навчання в університетах, інститутах, академіях.

Посилення кризових явищ у радянській системі у другій половині 80-х років спонукало до системної реформи вищої школи. «Основні напрями перебудови вищої та середньої спеціальної освіти в країні» було оприлюднено на початку 1987 р. Вони сутнісно віддзеркалювали комплекс проблем, якими була вражена вища освіта, і містили заходи з їх подолання на період до 2000 р., структуровані за десятьма напрямками. Частина з них актуальні й тепер, зокрема це стосується модернізації провідних закладів з метою підвищення конкурентоспроможності в умовах глобального науково-технічного прогресу. Реформа не була розгорнута повною мірою і тим більше завершена через розпад союзної держави, зміни політичної і економічної систем.

У роки незалежності України відсутність сильної, послідовної і компетентної освітньої політики призвела до майже неконтрольованого кількісного зростання сфери вищої освіти, подрібнення й розпорошення, рівнево-галузевої деформації мережі вищих навчальних закладів, деконцентрації ресурсів, зниження конкурентоспроможності. У період 1991–2013 рр. вища освіта розвивалася скоріше хаотично, ніж системно. Спроби у 2008–2013 рр. модернізувати законодавство вищої освіти у зв'язку з приєднанням України у 2005 р. до Болонського процесу не мали успіху. Ліберально-екстенсивний розвиток вищої освіти зрештою актуалізував потребу в невідкладній комплексній модернізації вищої освіти задля радикального підвищення її якості в умовах євроінтеграції та глобалізації. Відповідна концепція реформи втілена в новому Законі України «Про вищу освіту», що розроблявся з 2012 р., прийнятий 1 липня 2014 р. і набув чинності 6 вересня того ж року.

Порівняння стану вітчизняної вищої освіти з розвитком світового найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації дає підстави сформулювати концептуальні організаційно-управлінські засади формування такого потенціалу в Україні. Серед них такі:

- створення в країні осередків (центрів) найвищого університетського потенціалу повинно бути в порядку денному головних національних реформ, зокрема з ініціативи і під патронатом глави держави;
- становлення такого потенціалу може відбутися за умови інтеграції вищої школи України в глобальний простір вищої освіти та участі в міжнародних порівняннях рівня його розвитку;
- мають бути враховані закономірності, тенденції й особливості, основні характеристики світового найвищого університетського потенціалу та способів його ідентифікації;
- український найвищий університетський потенціал, як і світовий, має відповідати дослідницько-інноваційному типу прогресу, тобто кандидатами на забезпечення цього потенціалу можуть бути лише дослідницькі університети;

– заклади, що є кандидатами на статус носіїв згаданого потенціалу, повинні прийняти міжнародні критерії та індикатори визначення й вимірювання такого потенціалу й орієнтуватися на методологію рейтингу «Шанхайський»;

– урахуваючи, що формування найвищого університетського потенціалу зазвичай відбувається тривалий період, за відсутності великих інвестицій ставку слід зробити на модернізацію університетів, які мають принаймні сторічний досвід успішної діяльності;

– оскільки національний контекст не характеризується істотними дослідницько-інноваційними ознаками, остільки закладам-кандидатам потрібні спеціальні сприятливі умови й підтримка у формі державної цільової програми – на кшталт «Університети світового класу в Україні»; з урахуванням економічного стану країни таких закладів реально може бути не більше трьох;

– подрібненість і розпорошеність вищих навчальних закладів в Україні (з Києвом включно) підриває створення ресурсно концентрованих університетів, відтак необхідно одночасно здійснювати оптимізацію мережі вищої школи в напрямі укрупнення й усунення дублювання шляхом реорганізації існуючих інституцій без зменшення загальних інвестицій в цю сферу (у 2014 р. 1,5 % ВВП на заклади III і IV рівнів акредитації, що відповідає нормам ЄС і ОЕСР);

– беручи до уваги, що створення найвищого університетського потенціалу вимагає кардинальної інтенсифікації основних напрямів діяльності відповідних закладів, інституційні стратегії їхнього розвитку не повинні передбачати велику чисельність студентів, натомість мають орієнтуватися на добірних студентів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних і наукових працівників, включаючи іноземних, а також на посилення дослідницько-інноваційної складової в роботі; це доцільно здійснити в контексті збільшення частки ВВП на дослідження і розробки, пріоритетно спрямувавши додаткові видатки в сектор вищої освіти (не допускаючи послаблення науково-дослідного потенціалу національних академій наук як головних наукових центрів країни);

– урахуваючи, що нині громадяни своїми коштами забезпечують навчання в університетах, академіях, інститутах половини студентів, ризик критичного скорочення масової вищої освіти не виникне, якщо держава головним своїм пріоритетом визначить підтримання розвитку елітної вищої освіти;

– заклади, що відібрані для формування найвищого університетського потенціалу, мають користуватися повною автономією і академічною свободою на засадах субсидіарності та суспільної довіри до них;

– створення найвищого університетського потенціалу потребує сильної і послідовної політики, цілеспрямована державна фінансова підтримка відповідних університетів після певного періоду їх становлення може бути зменшена, але при цьому залишатися національним пріоритетом;

– з урахуванням досягнень, переваг і недоліків провідних університетів України, їхньої відповідності зарубіжним аналогам, зокрема країн-сусідів, можна припустити, що найбільш ймовірними кандидатами на вступ до елітного клубу закладів світового класу є Київський національний університет імені Тараса Шевченка і Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (зі

стратегіями універсалізації) та Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (зі стратегією профілізації).

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, за результатами апробації результатів даного дослідження, зосереджує зусилля на поліпшенні своїх показників і покращує позиції за рейтингами «К'ю Ес» і «Таймс» та планує входження до найавторитетнішого міжнародного рейтингу «Шанхайський».

З метою усвідомлення, наскільки тернистий шлях до світової досконалості слід пройти кращим університетам України, у табл. 9 три з них порівнюються з трьома першими закладами (США) за рейтингом «Шанхайський» 2014 і 2015 рр.

Таблиця 9

Порівняння характеристик трьох провідних університетів України і трьох закладів вищої освіти (усі США), що посідають перші три місця за рейтингом «Шанхайський»

№	Параметр діяльності	Київський національний ун-т імені Т. Шевченка	Харківський національний ун-т імені В.Н. Каразіна	Національний технічний ун-т України «КПІ»	Середнє (I)	Гарвардський ун-т	Стенфордський ун-т	Масачусетський ін-т технології	Середнє (II)	Порівняння середніх (III), рази
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Рік заснування (років у 2014 р.)	1834 (180)	1804 (210)	1898 (116)	(167)	1636 (378)	1885 (129)	1861 (153)	(220)	1,3
2	Кількість студентів ¹ , тис.	26,4	16,0	25,5	22,6	21,3	15,9	11,2	16,1	0,71
3	Частка міжнародних студентів, %	4	27	2	11	22	22	28	24	2,2
4	Кількість докторантів (постдокторантів)	125	23	34	61	5809	1976	1406	3063	50
5	Нобелівських лауреатів ²	-	3	-	1	48	27	78	51	51
6	Фінансування досліджень і розробок, млрд грн/дол. США, (частка загального бюджету, %)	0,072	0,033	0,062	0,056 (7,9)	1,013	0,945	0,901	0,953 (25,1)	17* 20³⁾ 3,2
7	Річний бюджет, млрд грн/дол. США	0,95	0,32	0,86	0,71	4,2	4,4	2,7	3,8	5,4* 20³⁾
8	Ендавмент, млрд грн/дол. США	-	-	-	-	36,4	21,4	12,4	23,4	23,4/0

Примітки: ¹ – включаючи аспірантів/докторантів;

² – підготовлені, стажувалися або працювали в закладі (офіційна статистика);

³⁾ – для співставлення співвідношення курсів дол. США і грн узятю як 20:1.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі аналізу світового досвіду здійснено теоретико-методологічне розв'язання важливої проблеми щодо з'ясування сутності, закономірностей, тенденцій, особливостей, управлінських механізмів розвитку найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації та обґрунтування концептуальних організаційно-управлінських засад формування такого потенціалу в Україні. Це розкривається в наступному.

1. Аналіз праць іноземних і вітчизняних фахівців, нових системних статистичних даних, аналітичних доповідей ООН, ЮНЕСКО, Організації економічного співробітництва і розвитку, Європейського Союзу, США, Європейської асоціації університетів, Асоціації американських університетів, Світового банку й інших організацій, сайтів провідних закладів вищої освіти довів, що існуючі дослідження не забезпечили цілісної картини розвитку, з управлінськими механізмами включно, передової вищої школи, її потенціалу, спроможності відповідати та впливати на поступ людства. Частина досліджень потребують посилення доказової бази і перевірки, обґрунтованих доповнень, подальшого емпіричного й теоретичного опрацювання. Зокрема, університети як основні інституції вищої освіти не мають чітких критеріїв університетського статусу, адекватного поняттєво-категоріального опису, теоретико-методологічного осмислення їхнього потенціалу.

2. Університети, як заклади вищої освіти, що присуджують ступені, не нижче магістерського рівня, у контексті дослідницько-інноваційної основи глобального розвитку посилюють, інтегруючи з освітою, дослідницько-інноваційну діяльність та відповідно стають в авангарді прогресу. Ці заклади створюють, акумулюють, поширюють, використовують знання, проекти, цінності, інші фундаментальні інформаційні продукти і чинники людської діяльності. Відтак, обґрунтовано поняття «університетський потенціал» та «найвищий університетський потенціал». Підставою для цього є актуалізація цілісного університетського потенціалу, що не ототожнюється одноаспектно з будь-яким із відомих потенціалів («освітній потенціал», «науковий потенціал», «інноваційний потенціал», «інформаційний потенціал», «економічний потенціал» тощо), які слугують чинниками суспільного руху. Університетський потенціал структурно є системним поєднанням, синергійним синтезом освітнього, дослідницького, інноваційного, комунікаційного потенціалів розвитку, що підтверджено контент-аналізом місій, девізів, візій і цінностей топ-університетів, а функціонально – здатністю, спроможністю, внутрішнім ресурсом здійснення місії університетів. Найвищий університетський потенціал – це дуже висока спроможність навчати, досліджувати і розробляти, прискорювати суспільний поступ.

Носієм найвищого університетського потенціалу є заклади вищої освіти (узагальнено – університети) світового класу, що визначені міжнародними рейтингами «Шанхайський» (ранжує 500 топ-закладів) і «Таймс» (400 топ-закладів до 2015 р.), які репрезентують понад 40 країн світу. Обґрунтовано доцільність

запровадження понять «університети екстра класу» (або «суперелітні університети») задля виокремлення в межах університетів світового класу (або елітних університетів) їх сегменту з найбільш високим рівнем розвитку, який уособлюють лідерські заклади – насамперед з групи «топ-30» за рейтингом «Шанхайський» і відповідно із меншої кількості країн (США, Сполучене Королівство, Швейцарія, Японія, Канада).

3. З метою визначення ефективних інструментів ідентифікації найвищого університетського потенціалу здійснено системне порівняння міжнародних університетських рейтингів, що з'явилися на початку ХХІ ст., з огляду на їх валідність, об'єктивність, надійність, точність, стабільність, визнання. На цій підставі обґрунтовано ранжування рейтингів за придатністю адекватно оцінювати університетський потенціал у порядку: «Шанхайський», «Таймс», «К'ю Ес» і «Вебометрикс». Серед переваг рейтингу «Шанхайський» найкраща індикативна тестова валідність для вимірювання сутнісних характеристик саме найвищого університетського потенціалу, об'єктивність, надійність і точність з огляду на велику диференціальну й роздільну здатність, стабільність (після корегування у 2004 р. рейтинг діє за концептуально незмінною методологією), визнання як провідного університетською спільнотою світового класу.

Враховуючи, що рейтинг «Таймс» показує результати, наближені до вимірів рейтингу «Шанхайський», його доцільно використовувати як доповнювальний. Рейтинги «К'ю Ес» і «Вебометрикс» для цілей вимірювання найвищого університетського потенціалів менш придатні. Аналіз ранжувальної здатності цих рейтингів, кореляції їхніх результатів дав підстави виокремити групу з 30 перших топ-закладів для детального, статистично вірогідного, валідного дослідження властивостей суперелітних університетів, на противагу довільно обраним групам з 5, 10, 20, 50 і т. д. інституцій.

4. Дослідження вікових характеристик 493 закладів світового класу за рейтингом «Шанхайський» та 395 топ-закладів за рейтингом «Таймс» 2011 р. виявило рангово-вікову закономірність, а саме: провідні рейтингові позиції як у світі в цілому, так і на окремих континентах обіймають досвідчені заклади, котрим, як правило, понад 100 років. Найбільш виразно відповідна рангово-вікова залежність проявляється для інституційного віку в інтервалі від 50 до 500 років. Це також підтверджується даними рейтингу «Шанхайський» 2015 р.

Найбільш інтенсивно топ-заклади створювалися в XV, XVIII–XX століттях – тобто в епохи ренесансу, просвітництва, індустріалізації, науково-технічних революцій. При цьому кожен десятий високорейтинговий заклад засновано (у 18 країнах) у період 1960–69 рр., що позначився науково-технологічними проривами людства в космосі, кібернетиці, генетиці, енергетиці тощо, а кожен п'ятий-шостий суперелітний заклад з групи «топ-30» утворено (усі в США) на століття раніше у 1860–69 рр. Найбільш досвідченими з огляду на вік є заклади Європи, значно молодші університети Північної Америки, Азії та Океанії, що відповідає історичному поступу науково-технічного прогресу по планеті.

Розгляд вікових характеристик топ-закладів 10 країн з передовим університетським потенціалом в інтерпретації рейтингів «Шанхайський» і «Таймс»

(США, Сполучене Королівство, Німеччина, Японія, Канада, Австралія, Швейцарія, Франція, Швеція, Нідерланди) та країн (Китай, Саудівська Аравія, Австрія, Південноафриканська Республіка), що останнім часом інтенсивно розвивають такий потенціал, підтвердив існування двох конкуруючих і взаємодоповнюючих тенденцій: домінування в рейтингу досвідчених топ-закладів (домінуюча тенденція) та складання їм (але на нижчих рейтингових рівнях) конкуренції молодими закладами (субдомінуюча тенденція).

5. Обчислення взаємозв'язку рангу першого закладу певної країни з кількістю топ-закладів цієї країни в рейтингу «Шанхайський» показує позитивну кореляцію (здебільшого сильну) в усіх рейтингових груп. Це дає підстави вірогідно оцінювати найвищий університетський потенціал країни за рейтинговою позицією її найкращого закладу, а також свідчить про важливість загального університетського контексту для рівня досягнень закладу-лідера. Виявлено тенденцію забезпечення країнами з передовим університетським потенціалом присутності в рейтингу принаймні одного національного закладу-лідера, що в групі 100 найкращих (ця тенденція характерна і для інших країн, представлених у наступних сотенних групах рейтингу). Перелік з 16 таких країн останні шість років за зазначеним рейтингом незмінний і за критеріями рівня та кількості закладів світового класу включає США, Сполучене Королівство, Швейцарію, Японію, Канаду, Данію, Францію, Австралію, Німеччину, Швецію, Нідерланди, Норвегію, Ізраїль, Фінляндію, Бельгію і Росію. Упродовж 2003–2015 рр. 14 країн (крім Бельгії та Росії) стабільно входять до цього переліку. Причому всі роки на першому місці США, другому – Сполучене Королівство, на 3–5 місцях утворюють стійку групу Швейцарія, Японія і Канада (виключно ці п'ять країн делегують заклади до групи топ-30 рейтингу «Шанхайський»).

За континентами найбільше закладів світового класу в Європі та Північній Америці (41 і 35 % за рейтингом «Шанхайський», 44 і 33 % – «Таймс»). Дислокація стійких регіональних і країнових зон з підвищеною концентрацією закладів світового класу відображає рангово-просторову закономірність розвитку найвищого університетського потенціалу, що пов'язано з територіальним поширенням дослідницько-інноваційного типу прогресу.

6. Установлено виникнення у XVIII ст. і посилення тенденції профілізації закладів світового класу. Найстарші заклади, яким понад 500 років, є виключно класичними (загальними), а серед молодих (до 50 років) – 21–33 % профільних. З'ясовано особливість, що профільні заклади за рейтингами «Шанхайський» і «Таймс» істотно представлені в усіх основних рангових групах, включаючи перші тридцять і навіть першу трійку топ-закладів, і не є другорядними.

Досвід створення нових закладів світового класу у XXI ст. дав підстави системно доповнити три існуючі моделі (модернізації, заснування, об'єднання), що запропоновані Дж. Салмі, ще однією – роз'єднання (від'єднання від донорської інституції), що практично використана в Австрії у 2004 р., а раніше застосована у Франції.

7. Дослідження розвитку закладів екстра класу, які впродовж 2003–2015 рр. посідали 1–30 місця за рейтингом «Шанхайський», показало, що стабільно перший

Гарвардський університет за 13-річний період загалом збільшив конкурентні переваги порівняно з іншими закладами. Також виявлено особливість рейтингового розподілу закладів у цей період, що полягає в їх розмежуванні на дві стійкі, квазістійку і нестійку групи. Крім того, починаючи з 2004 р. друга група розмежована на три стійкі підгрупи.

З'ясовано, що крім результатних за змістом шести основних індикаторів рейтингу, існують додаткові 12 організаційних параметрів закладу екстра класу, які через міру їхнього зв'язку з ранговою позицією інституції важливі для організаційно-управлінської діяльності з розвитку університетського потенціалу. Ці параметри відображають інституційні характеристики п'яти категорій, а саме: 1) склад і структуру студентів (для кількості студентів існує антикореляція з ранговим місцем, часток міжнародних студентів і магістрантів та докторатів, конкурсу вступників – позитивна кореляція); 2) чисельність і частка (відношення до студентів) постдокторантів – позитивна кореляція; 3) загальне фінансування (річний бюджет – відсутня кореляція, річний бюджет на одного студента – позитивна кореляція); 4) фінансування досліджень і розробок (річний бюджет на дослідження і розробки, частка річного бюджету на дослідження і розробки – відсутня кореляція, річний бюджет на дослідження і розробки на одного студента – позитивна кореляція); 5) вік закладу – позитивна невірогідна для даної вибірки кореляція. Випереджальний рух Гарвардського університету означає, що його організаційні параметри оптимально-взірцеві.

Розгляд організаційних параметрів у межах сукупності 30-ти топ-закладів та її стійких, квазістійкої і нестійкої груп засвідчує істотні синхронічні та діахронічні розбіжності параметричних значень, зокрема щодо кількості студентів до кількох десятків і навіть сотень разів. Аналіз феномену малих і дуже малих (від 0,2 тис. студентів у Рокфеллерському університеті, що на 33 місці рейтингу, а у 2003–2007 рр. входив до 30 найкращих закладів, до 3 тис. студентів у Каліфорнійському інституті технології, що на 6-й позиції рейтингу «Шанхайський», а за рейтингом «Таймс» четвертий рік поспіль посідає 1-е місце) профільних топ-закладів виявив специфіку їх значної зосередженості на окремих складових діяльності. Натомість різновекторно розосереджений дуже великий Університет Торонто з 80 тис. студентів не піднімався в рейтингу «Шанхайський» вище 23 місця.

На сукупності 30-ти закладів екстра класу з'ясовано існування пар ефективних моделей організації та (подібно до всіх закладів за рейтингами «Таймс» і «Шанхайський») стратегій розвитку інституцій: 1) моделей – параметричної збалансованості та спеціалізованої зосередженості; 2) стратегій – універсалізації та профілізації. Доведено більшу конкурентоспроможність приватних (як гранично автономних) та параметрично збалансованих закладів.

8. Виявлено, що суперелітні заклади вищої освіти здійснюють власну саморефлексію, саморегулювання та саморозвиток через управлінський механізм визначення та реалізації місій і девізів, візій і цінностей. З'ясовано, що місії і девізи, візії і цінності утворюють взаємопов'язані пари (місія/девіз, візія/цінності),

у яких місія і візія означають відповідно родові покликання і стратегічне бачення його реалізації, а девізи і цінності – керівні, спрямовуючі ідеї і орієнтири та принципи і пріоритети щодо здійснення місій і візій.

Головними місійними словами є «освіта», «дослідження», «знання», «створювати». При цьому існують три типи формулювання місій залежно від співвідношення (першості) в них загальнолюдського й інституційного призначень. Девізи характеризуються двома головними словами «світло» та «істина». Для візій виявлено п'ять головних слів: «світ», «дослідження», «студенти», «освіта» і «знання», три з яких співпадають з тими, що в місіях. Для цінностей найбільш поширені інші слова: «різноманітність», «повага», «чесність», «досконалість». За змістом ключових слів цінності поділяються на дві групи – «принципи поведінки» (цінності першого роду) та «предметні пріоритети» (цінності другого роду). З огляду на перші головні слова місія насамперед полягає в освіті, девіз – у світлі, візія наголошує на світовій ролі, цінності – на багатоманітності.

9. На підставі статистичних і порівняльних досліджень підтверджено, що найвищий університетський потенціал США та їх передові заклади вищої освіти стабільно утримують абсолютне світове лідерство. Національна політика і державне управління в країні спрямовані на правову й ресурсну підтримку цього лідерства. У десятиліття 60-х років частка валового внутрішнього продукту на вищу освіту в США подвоїлася, а з початком XXI ст. істотно зросла і досягла 3 % – одного з найкращих показників у світі. При цьому на національному рівні стабільно забезпечуються загальні видатки на освіту в обсязі понад 7 % ВВП.

Федеральне сприяння освіті, дослідженням і розробкам в університетах США не заперечує самоврядно-асоціативну модель університетського управління. Крім програм цільової підтримки департамент освіти країни не втручається у справи вищої освіти. В умовах інституційної автономії та академічних свобод регуляційний процес функціонування і розвитку вищої школи на найвищому рівні очолює Асоціація американських університетів, що утворена в 1900 р. Нині вона включає 62 високорейтингових заклади (60 США і два Канади) й формує політику щодо посилення найвищого університетського потенціалу, його глобальної конкурентоспроможності. Асоціативність самоврядування вищої освіти полягає і в тому, що елітні й суперелітні заклади делегують своїх представників у національні органи, що опікуються розвитком вищої освіти, науково-технічної сфери – насамперед у національну наукову раду, національні академії цієї країни тощо.

Найвищий університетський потенціал США актуалізується в нобелівських лауреатах, постає їх домінуючим продуцентом. Особливістю цього потенціалу є також потужна постдокторська освіта, що сутнісно синтезує дослідження і навчання й найбільше (54 %) фінансується федерально, хоча й істотно (20 %) – інституційно. На розвиток дослідницько-інноваційного середовища у вищу освіту спрямовуються (59 % федеральними органами) значні кошти – 67 млрд дол. у 2013 р. Як і в разі постдокторантів, університетський потенціал приростає самофінансуванням власних досліджень і розробок (понад 22 % у 2013 р.,

натомість внесок бізнесу лише 5%). Значна частина постдокторантів і фінансування досліджень і розробок (близько третини) припадає на 22 суперелітних заклади, котрі за рейтингом «Шанхайський» входять до 30-ти найкращих. Суспільна ресурсна підтримка найвищого університетського потенціалу актуалізується через механізм ендавменту; рангові місця закладів екстра класу корелюють з обсягами ендавменту.

Розгляд загального фінансування досліджень і розробок у США, спрямування його невеликої частки (близько 15%) у заклади вищої освіти, федеральної підтримки в університетах насамперед фундаментальних досліджень та врахування незначної (5%) фінансової участі бізнесу в університетській дослідницько-інноваційній діяльності дає підстави для твердження: нові знання університети пріоритетно продукують для їх безпосереднього трансферу в освіту; в економіку такі знання приходять передовсім з висококомпетентним і конкурентоспроможним людським капіталом, безпосередня дослідницько-інноваційна підтримка бізнесу університетами (як і університетів бізнесом) не є головною.

Обґрунтовано, що взірцевою топ-моделлю суперелітного закладу слугує Гарвардський університет, який є незмінно першим та збільшує свій відрив від топ-закладів за рейтингом «Шанхайський». Цей університет – найстаріший у США та неперевершений за багатьма рейтинговими індикаторами і організаційними параметрами. Він – інституційно гармонійний, компактний, концентрований, реалізує організаційну модель параметричної збалансованості та стратегію універсалізації.

10. Аналіз стану, державної політики та управління, реформ національної вищої освіти у 1960–2015 рр. з огляду на її елітну і масову специфіку та світовий досвід розвитку найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації дає підстави для формулювання концептуальних організаційно-управлінських засад формування такого потенціалу в Україні.

Серед цих засад такі: інституційна консолідація й ресурсна концентрація у вищій освіті з метою створення університетського середовища, сприятливого для появи топ-закладів; посилення дослідницько-інноваційної діяльності вищої школи; визначення кількох провідних університетів для їх перетворення шляхом модернізації за комплексної державної підтримки на осередки (центри) найвищого університетського потенціалу (при цьому орієнтиром для оцінювання досягнень має бути рейтинг «Шанхайський»). З-поміж механізмів скерування та саморегуляції такого процесу перевагу слід віддати повній інституційній автономії та компетентним фаховим асоціаціям передових університетів України.

З урахуванням історичного досвіду і національного лідерства основними претендентами на досягнення світового класу є класичні університети – Київський національний університет імені Тараса Шевченка (засновано в 1834 р.) і Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (1804 р.), а також профільний заклад – Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (1898 р.), які не потребують надто великих стартових інвестицій і можуть бути реально модернізовані до світового рівня у відносно недовгий проміжок часу.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації. Перспективи подальших фундаментальних і прикладних досліджень пов'язані з якісним і кількісним аналізом формування і функціонування цього потенціалу в країнах-лідерах та країнах, що реально прагнуть стати успішними в умовах глобального прогресу. Особлива дослідницька увага має бути сфокусована на співвідношенні організаційно-управлінських механізмів інституційного саморозвитку та його національного забезпечення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. *Слюсаренко О. М.* Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації : монографія / О. М. Слюсаренко. – К. : Пріоритети, 2015. – 384 с.

2. *Слюсаренко О. М.* Глава 10. Типовий топ-університет: кількісні та якісні параметри / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Ідея університету: сучасний дискурс : монографія / Л. В. Губерський, В. Г. Кремень, С. В. Курбатов [та ін.] / за ред.: Л. В. Губерського, А. С. Філіпенка. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2014. – С. 215–275 (розділи 3 і 4 написані одноосібно; розділи 1, 2 і 5 – у співавторстві – авторський внесок стосується обґрунтування і реалізації ідеї і методики ранжування міжнародних рейтингових систем з огляду на їх придатність для ефективного визначення найкращих закладів вищої освіти, а також дослідження кореляції рангових місць та основних параметрів закладів світового класу).

3. Особливості контексту сучасної університетської освіти найвищої досконалості / В. І. Луговий, С. А. Калашнікова, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Концептуально-методологічні основи проектування методів і засобів діагностики освітніх результатів у вищих навчальних закладах : монографія / за заг. ред.: В. І. Лугового, О. Г. Ярошенко. – К. : Педагогічна думка, 2014. – С. 29–47 (авторський внесок у визначенні профілей найвищого університетського потенціалу за рейтингами «Шанхайський» і «Таймс»).

4. *Слюсаренко О. М.* Ідентифікація складу і структури компетентностей – ключова умова підвищення ефективності викладання у вищій школі / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : монографія / [авт. кол.: В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко та ін. ; за заг. ред.: В. П. Андрущенко, В. І. Лугового]. – К., 2011. – Розд. 1, [підрозд. 1.4]. – С. 48–63 (авторський внесок стосується застосування системного підходу до ідентифікації складу та структури компетентностей, що формуються у вищій освіті).

Статті у наукових фахових виданнях

5. *Слюсаренко О. М.* Цінності закладів вищої освіти світового класу / О. М. Слюсаренко // *The Caucasus: Economical and Social Analysis Journal of Southern Caucasus : Referred Journal*. – Tbilisi, Georgia, 2015.– Vol. 08, Issue 02, April-June. – P. 10–16.

6. *Slyusarenko O.* Missions and mottos of higher education institutions of the world-class / Volodymyr Lugovyy, Olena Slyusarenko / *Edukacja Miedzykulturowa*. – 2015. – Nr 4. – P. 100–117 (*авторський внесок зазначено в статті, автору належить ідея дослідження місій і девізів 30-ти закладів екстракласу, вибір дослідницьких методів (частотний контент-аналіз, кореляційна статистика) і відповідні розрахунки*).

7. *Slyusarenko O. M.* The Visions of World-Class Universities / Slyusarenko O. M. // *Comparative Professional Pedagogy Scientific Journal* / [Chief. ed. N. M. Bidyuk]. – Kyiv ; Khmelnytskyi : KhNU, 2015. – Vol. 5, Issue 2. – P. 58–67.

8. *Слюсаренко О. М.* Умови ефективного функціонування і розвитку системи елітної вищої освіти: елементно-структурний баланс / О. М. Слюсаренко // *Неперервна професійна освіта: теорія і практика : наук.-метод. журн.* – К., 2015. – Вип. 1-2 (42-43). Сер.: Педагогічні науки. – С. 42–48.

9. *Слюсаренко О. М.* Принципи та пріоритети фінансування досліджень і розробок в університетах США / Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // *Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис*. – К., 2015. – № 2, дод. 1: Наука і вища освіта. – 200 с. – С. 110–116 (*авторський внесок стосується системного аналізу нових даних, узагальнення принципів, пріоритетів і механізмів щодо фінансування досліджень і розробок в університетах США*).

10. *Слюсаренко О. М.* Постдокторська освіта в провідних університетах США як засіб формування вищих дослідницьких компетентностей персоналу / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // *Проблеми освіти : наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. – К., 2014. – Вип. 79. – С. 10–20 (*авторський внесок стосується обґрунтування ролі і визначення характеристик постдокторської освіти в університетах світового класу США*).

11. *Слюсаренко О. М.* Стійкі групи, зразкові моделі, ефективні стратегії закладів вищої освіти світового класу / О. М. Слюсаренко // *Освітологія : укр.-польський наук.-метод. щорічник*. – 2014. – Вип. 3. – 75–81.

12. *Слюсаренко О. М.* Гарвард іде у відрив: динаміка і стратегії розвитку топ-закладів вищої освіти у світі / О. М. Слюсаренко // *Вища школа*. – 2014. – № 10. – С. 40–52.

13. *Слюсаренко О. М.* Національна самоврядність у вищій освіті США: досвід для України / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // *Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис*. – К., 2014. – № 1, дод. 1: Наука і вища освіта. – С. 217–225 (*авторський внесок стосується з'ясування*

особливостей національного самоврядно-асоціативних регулювань у вищій освіті США).

14. Слюсаренко О. М. Стратифікація та стійкість «орбіт» топ-закладів вищої освіти у світі / В. Луговий, О. Слюсаренко, Ж. Таланова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2014. – № 2. – С. 13–20 (*авторський внесок зазначено в статті, автору належить ідея та факт виявлення стійких груп топ-закладів вищої освіти*).

15. Автономія та лідерство в Європейському просторі вищої освіти / В. Луговий, С. Калашнікова, О. Слюсаренко, Ж. Таланова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2014. – № 1. – С. 14–20 (*авторський внесок стосується кореляції рейтингових місць і параметрів автономії вищих закладів освіти за вимірами академічної, організаційної, кадрової, фінансової автономії та аналізу досвіду Австрії зі створення університетів світового класу*).

16. Слюсаренко О. М. Покликання освіти як теоретико-концептуальний пріоритет функціонування топ-університетів / О. М. Слюсаренко // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. – 2013. – № 3 (дод. 1), тематичний вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології», т. 1. – С. 197–204.

17. Нобелівські лауреати і топ-заклади вищої освіти, країни та континенти з передовим університетським потенціалом / В. Луговий, С. Калашнікова, О. Слюсаренко, Ж. Таланова // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 4. – С. 10–20 (*авторський внесок стосується ідеї дослідження ролі топ-закладів вищої освіти у реалізації нобелівських лауреатів та з'ясування кореляційних зв'язків рейтингових місць університетів та їх внеску у продукування лауреатів Нобелівської премії*).

18. Слюсаренко О. М. Ціннісний аспект місії топ-університетів / О. М. Слюсаренко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогіка. – 2013. – № 1 (10). – С. 63–70.

19. Лідерські та дослідницькі характеристики канадських університетів: досвід для України / Луговий В. І., Калашнікова С. А., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // Вища освіта України. Тематичний вип. «Наука і вища освіта». – 2013. – № 2 (дод. 1). – С. 491–509 (*авторський внесок зазначено в статті, автору належить виявлення на прикладі 50 (54 %) канадських університетів ефекту дослідницької синергії, що виникає внаслідок концентрації викладацького персоналу в закладі*).

20. Слюсаренко О. М. Профілізація та універсалізація топ-закладів вищої освіти у віковому, територіальному і галузевому вимірах / О. М. Слюсаренко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2012. – № 3 (дод. 1), тематичний вип. «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т. 3. – С. 154–167.

21. Слюсаренко О. М. Рейтингові досягнення топ-закладів вищої освіти віком більше 500 і менше 50 років / О. М. Слюсаренко // Вища освіта України : теорет. та

наук.-метод. часопис. – 2012. – № 3 (дод. 2), тематичний вип. «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу», т. 1. – С. 43–48.

22. *Слюсаренко О. М.* Вікова специфіка топ-університетів країн з передовим університетським потенціалом / О. М. Слюсаренко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2012. – № 3. – С. 101–108.

23. *Слюсаренко О. М.* Вікова історична та регіональна специфіка топ-університетів / О. М. Слюсаренко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2012. – № 2. – С. 85–91.

24. *Слюсаренко О. М.* Вікові особливості топ-університетів: міра балансу традицій та інновацій / О. М. Слюсаренко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис / [за ред.: В. І. Лугового, М. Ф. Степка] – К. ; Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2012. – № 1, дод. 2, тематичний вип. «Наука і вища освіта». – С. 317–327.

25. *Слюсаренко О. М.* Вік і досвід («вислуга років») університетів як чинник досягнення ними світового класу / О. М. Слюсаренко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2012. – № 1. – С. 75–80.

26. *Слюсаренко О. М.* Якість викладання, досліджень, публікацій – ключовий фактор у досягненні вищими навчальними закладами світового класу та критерій оцінювання діяльності науково-педагогічних кадрів вищої школи / Луговий Володимир Іларіонович, Слюсаренко Олена Миколаївна, Таланова Жаннета Василівна // Проблеми освіти : наук. зб. / МОНмолодьспорту України, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти. – К., 2012. – Вип. 70, ч. 1. – С. 3–10 (*авторський внесок зазначено в статті, автору належить розроблення ідеї системного співставлення провідних міжнародних рейтингів з метою з'ясування їх фактичної придатності для об'єктивного визначення найкращих вищих навчальних закладів, а також дослідження кореляції рангових місць та основних параметрів діяльності топ-закладів світового класу*).

27. *Слюсаренко О. М.* Якість як визначальний чинник модернізації вищої освіти України в умовах глобалізації: теоретико-методологічне обґрунтування та законодавче забезпечення / Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часоп. / НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2011. – № 1, дод. 1, темат. вип.: [Наука і вища освіта: проблеми взаємодії та інтеграції]. – С. 201–210 (*авторський внесок у частині, що стосується інструментів досягнення конкурентоспроможної якості вищої освіти в умовах глобалізації*).

28. *Слюсаренко О. М.* Використання міжнародних рейтингів вищих навчальних закладів для ідентифікації найвищого університетського потенціалу / В. І. Луговий, О. М. Слюсаренко, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. – 2011. – Дод. 2 до № 3, т. I (26), тематичний вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 296–308 (*авторський внесок зазначено в статті, автору належить розробка ідеї системного співставлення провідних міжнародних рейтингів з метою з'ясування їх фактичної придатності*

для об'єктивного визначення найкращих вищих навчальних закладів та обґрунтування необхідності запровадження нових понять-характеристик рейтингових систем, що дає змогу проранжувати останні).

29. Слюсаренко О. М. Концентрація найкращих науково-педагогічних і наукових кадрів у вищій школі – ключова умова досягнення вищими навчальними закладами світового класу / Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // Проблеми освіти : наук. зб. / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОНМС України. – К., 2011. – Вип. 66, ч. 1. – С. 3–10 (авторський внесок стосується визначення типових характеристик, включаючи кадрові, топ-університетів світу).

30. Слюсаренко О. М. Рамка кваліфікацій та система гарантування якості національної вищої освіти: труднощі реалізації / Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // Вища освіта України. – 2010. – Дод. 4, т. I (19), тематичний вип. «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 257–265 (авторський внесок стосується розподілу компетентностей між п'ятьма рівноважливими для людської діяльності видами: інтелектуально-знаннєві, творчо-інноваційні, ціннісно-орієнтаційні, діалого-комунікаційні та художньо-образні).

Опубліковані праці апробаційного характеру

31. Слюсаренко О. М. Типовий топ-університет: кількісні та якісні параметри / Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // Міжнар. наук. конф. «Ідея університету: сучасний дискурс» : матеріали конф., (26-27 трав. 2011 р., м. Київ) / Ін-т міжнар. відносин КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – С. 9-10 (авторський внесок у частині, що стосується визначення типових характеристик передових університетів світу).

32. Слюсаренко О. М. Оптимізація вищої освіти: робота над системними помилками / Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // Педагогічна і психологічна науки в Україні / НАПН України. – К., 2012. – Т. 5: Вища освіта. – С. 46–61 (авторський внесок стосується порівняння параметрів вищої освіти України та розвинених країн з найвищим університетським потенціалом).

33. Слюсаренко О. М. Державне управління розвитком вищої освіти в Україні в контексті глобалізації / Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект : навч.-наук. вид. / Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова [та ін.] ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. – К. ; Львів: НАДУ, 2012. – С. 175–215 (авторський внесок стосується визначення характеристик розвитку вищої освіти світового класу).

34. Слюсаренко О. М. Різноманітність, ресурс і резерв у стратегіях розвитку топ-закладів вищої освіти у світі // Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2014. – Тематичний вип. «Ефективність організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти України». – С. 8–23 (авторський внесок стосується комплексних досліджень перших 30-ти топ-закладів за рейтингом «Шанхайський» у 2003–2013 рр., виявлення їх різноманіття та

стійкого групування, ефективних моделей організації та стратегії розвитку, додаткових характеристичних параметрів, конкурентних переваг приватних закладів).

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

35. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред.: В. Г. Кременя, Ю. В. Ковбасюка ; [упоряд.: Н. Г. Протасова, Ю. О. Молчанова, Т. В. Куренна ; ред. рада: В. Г. Кремень, Ю. В. Ковбасюк, Н. Г. Протасова та ін.] ; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. – К. : Основа, 2014. – С. 189, 190; 218.

36. Слюсаренко О. М. Теоретико-праксеологічні перехрестя суспільної модернізації / О. М. Слюсаренко // Гілея: науковий вісник : зб. наук. пр. / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2010. – Вип. 42. – 238–245.

37. Слюсаренко О. М. Кваліфікаційна критеріальність компетентності: понятійно-методологічні аспекти / О. М. Слюсаренко // Філософія освіти: науковий часопис. – 2009. – № 1-2. – С. 287–299.

АНОТАЦІЇ

Слюсаренко О. М. Розвиток найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації: аналіз світового досвіду. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.06 – теорія і методика управління освітою. – Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2015.

У дисертації досліджено світовий досвід розвитку найвищого університетського потенціалу в умовах глобалізації, з'ясовано його (потенціалу) детермінацію дослідницько-інноваційним типом прогресу людства та зворотний вплив на суспільний поступ. Обґрунтовано поняттєво-термінологічний апарат опису та рейтингові інструменти оцінювання цього потенціалу. Доведено стійку тривимірну часову, просторову й організаційну структуру найвищого університетського потенціалу, існування рангово-вікових, рангово-просторових і рангово-організаційних закономірностей. Виявлено актуальні тенденції (профілізації, виокремлення національного університету-лідера), моделі створення та організації, стратегії та управлінські механізми розвитку. Розкрито особливості найвищого університетського потенціалу США. Визначено концептуальні організаційно-управлінські засади формування такого потенціалу в Україні.

Ключові слова: університетський потенціал, світовий досвід, глобалізація, дослідницько-інноваційний тип, університетські рейтинги, університети світового й екстра класу, закономірності й тенденції розвитку, моделі й стратегії, управлінські механізми, організаційно-управлінські засади.

Слюсаренко Е. Н. Развитие наивысшего университетского потенциала в условиях глобализации: анализ мирового опыта. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.06 – теория и методика управления образованием – Государственное высшее учебное заведение «Университет менеджмента образования» Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев, 2015.

В диссертации исследован мировой опыт развития наивысшего университетского потенциала в условиях глобализации, выяснены его (потенциала) детерминирование исследовательски-инновационным типом прогресса человечества и обратное влияние на общественную поступь. Обоснованы понятийно-терминологический аппарат описания и рейтинговые инструменты оценивания этого потенциала. Доказано устойчивое трёхмерное временное, пространственное и организационное структурирование наивысшего университетского потенциала, существование рангово-временных, рангово-пространственных и рангово-организационных закономерностей. Выявлены актуальные тенденции (профилирования, выделения национального университета-лидера), модели создания и организации, стратегии и управленческие механизмы развития. Раскрыты особенности наивысшего университетского потенциала США. Определены концептуальные организационно-управленческие основы формирования такого потенциала в Украине.

Ключевые слова: университетский потенциал, мировой опыт, глобализация, исследовательски-инновационный тип, университетские рейтинги, университеты мирового и экстра класса, закономерности и тенденции развития, модели и стратегии, управленческие механизмы, организационно-управленческие основы.

Slyusarenko O. M. The development of the highest university potential under globalization: an analysis of international experience. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.06 – Theory and Methods of Education Management. – State Higher Educational Institution «University of Education Management», National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2015.

The thesis deals with the world experience relating to the development of the highest university potential under globalization; the interrelation between this potential and research and innovative type of human progress has been determined. The conceptual and terminological apparatus of the description (including the content of the concepts «university», «extra-class university»/«super-elite university», «the university potential», «the highest university potential») and rating instruments for university potential evaluation have been substantiated.

The stable three-dimensional temporal, spatial and organizational structure of the highest university potential has been proved, as well as the existence of rank-and-age, rank-and-space and rank-and-organization patterns. Temporal structure expresses the historical periods of intense establishment of the world top universities; territorial

structure reflects the geographical areas of their concentration; organizational structure highlights the substantial institutional diversity, including the formation and organization models, strategies and managerial mechanisms for their development. The three-dimensional structure of the above potential is coherent with the historical progress, space spread, global intensification of scientific and technological progress. The actual trends (namely, profiling and singling out of a national leader among universities) have been revealed.

The set of the first 30 higher education institutions in the annual Shanghai Ranking is characterized by a stable rank-group differentiation, which is strengthened, and by the advanced development of Harvard University. In addition to six rating indicators, 12 institutional parameters have been revealed that correlate positively or negatively or do not demonstrate interdependence with the rating achievements of the institutions, therefore, are important for the organizational and managerial activities. The pairs of effective organizational models and institutional development strategies (similar to all institutions in Shanghai Ranking & THE (Times) Rankings) have been defined: 1) parametric balance model and specialized focus model; 2) strategies of universalization and profiling. The greater competitiveness of private (with maximum autonomy) and parametrically balanced institutions has been proved. Missions, mottos, visions and values have been proved effective management mechanisms for self-reflection, self-regulation and self-development of top world universities.

A stable global leadership of the leading universities, the highest university potential and the specific management mechanisms for the development of this potential in the US have been identified. The above include: national support to leadership by providing substantial funding for higher education in the amount of 3 % of GDP, the implementation of a self-governing-and-associative management model, provision of the centralized funding for postdoctoral education, universities' research and development capacities, institutional support and promotion of research and innovation activities, support of Nobel Laureates, the use of endowment resources etc.

Taking into account the patterns, trends, specificities of the development of highest university potential in the world under globalization, the author develops the conceptual organizational and managerial principles for the formation of the above mentioned potential in Ukraine and on the basis of analysis of public policy and governance, higher education reforms undertaken during 1960–2015 puts forward the conceptual organizational-managerial framework for the formation and development of the highest university potential in Ukraine.

Keywords: highest university potential, world experience, globalization, research and innovation type, university rankings, world- and extra-class universities, patterns and development trends, models and strategies, management mechanisms, organizational and managerial fundamentals.

Підписано до друку 26.10.2015 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Тираж 100. Зам. 91.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua